

METODOLOGIE

Considerente privind relația dintre integrarea europeană și metodologia economică

Costea MUNTEANU

Academia de Studii Economice, București

Abstract

The paper starts with a brief discussion on the role of methodology in connection with different theoretical approaches from a historical perspective. It is then shown that a multitude of paradigms is appropriate when dealing with complex developments such as integration. Divergent views exist in this respect. In the end, the case for an open methodology – which can readily absorb these differences, and maintains an interdisciplinary outlook -, is stressed.

Keywords: *economic methodology, European integration, open methodology, economic theorizing.*

JEL classification: B41, F15.

1. Punerea problemei

Se poate spune că problemele de natură metodologică au fost neglijate pentru o bună perioadă de timp de către economiștii teoreticieni. După cum, la rândul lor, și filosofii științei au neglijat multă vreme întrebările specifice pe care le ridică metodologia economică. Fapt este că atitudinea obișnuită a economiștilor față de metodologie este aceea de respingere a ei, în baza percepției lor legată de irelevanța practică a acesteia. Iar convin-

gerea că metodologia este irelevantă pentru practică este motivată, mai mult sau mai puțin conștient, de același tip de mentalitate exprimat în vechea zicală, “cine știe, face; cine nu, învață pe alții”.

Cât se poate de elocvente în acest sens ni se par și spusele marelui economist neoclasic Irvin Fisher [1932, p.1]:

“It has long seemed to me that students of the social sciences, especially sociology and economics, have spent too much time in discussing what they call methodology. I have usually felt

that the man who essays to tell the rest of us how to solve knotty problems would be more convincing if first he proved out his alleged method by solving a few himself. Apparently those would-be authorities who are forever telling others how to get results do not get any important results themselves”.

Totuși, suntem de părere că malițiozitatea și superficialitatea unei astfel de poziții nu sunt greu de evidențiat. În fapt, fiecare om de știință, inclusiv economistul, aplică o anumită metodă sau câteva metode atunci când își desfășoară cercetările. Aceasta înseamnă că el are în considerare anumite reguli, constrângeri, cerințe ș.a., care toate caracterizează produsul său ca exercițiu științific și care îl diferențiază de alte forme de comunicare. Ceea ce nu vrea să însemne că fiecare economist este întotdeauna bine avizat și explicit conștient de faptul că el aplică o anumită metodă în cercetarea sa. Într-adevăr, au existat și neîndoios există și în prezent mulți economiști teoreticieni care au adus și aduc contribuții științifice de mare valoare fără să-și fi pus măcar o dată vreo întrebare explicită de natură metodologică. Ceea ce, însă, pe de altă parte, nu înseamnă că ei nu au urmat în munca lor anumite tipare metodologice.

Mai mult chiar, dincolo de cele discutate până acum, este de arătat că problemele economice cu caracter practic ridică în mod inexorabil probleme de natură metodologică [vezi și Hoover, 1995]. Este suficient, credem, să arătăm în acest sens că, la nivelul muncii de cercetare științifică curentă, nu este un lucru rar

acela că economiștii teoreticieni fac greșeli și erori logice, cum sunt de regulă cele cu privire la problema condițiilor necesare și suficiente. Și că, totodată, metodologia pare a fi inevitabilă cu atât mai mult în analizele teoretice mai profunde [cf. Lawson, 1992, 1994]. Bunăoară, dacă ar fi să luăm ca exemplu situația unui decident de politici economice care ar dori să știe ce a cauzat ultima recesiune și dacă reducerea deficitului bugetar ar antrena o altă reducere în viitor, ar trebui să spunem că răspunsurile la întrebările sale necesită clarificarea sensului relevant al noțiunii de “cauză”, precum și determinarea a ceea ce ar putea fi considerat ca evidență a unei conexiuni cauzale – ambele aspecte fiind, în mod clar, chestiuni ce țin de metodologia economică.

Aceste succinte comentarii sunt de natură să ne determine să apreciem, alături de reputatul metodologist Kevin Hoover [1995], că metodologia este inevitabilă pentru munca de cercetare a economistului teoretician. Astfel, ceea ce Keynes a gândit despre relația dintre economiști și politicieni [1936, p.383] este, *mutatis mutandis*, de asemenea adevărat și despre relația dintre economiști și metodologiști, și anume: economiștii care se consideră imuni față de orice influențe metodologice sunt de fapt sclavii unui metodologist defunct.

Bazându-ne pe o astfel de înțelegere a domeniului de care ne ocupăm, intenția noastră este ca să procedăm în continuare în felul următor: după o încadrare în contextul lor istoric firească, dezvoltările actuale definitorii ale metodologiei economice vor fi caracterizate în funcție de

atașamentul lor mai mult sau mai puțin ferm la viziunea falsificaționismului popperian, pentru că, în felul acesta, să se poată identifica care parte din metodologia economică actuală este mai sensibilă la influențele proceselor integraționiste europene. Pe acest temei, în partea finală a analizei noastre, vom dezvolta câteva considerente “de lucru” cu privire la consecințele previzibile în planul metodologiei economice a acestor evoluții integraționiste.

2. Scurtă istorie de metodologie economică

Istoria metodologiei economice se vedește a fi, în ultimă instanță, istoria confruntării a două poziții metodologice extreme: la un pol se află inductivismul, care consideră că cea mai bună cale spre cunoaștere este punerea accentului pe observație și pe investigația statistică sistematică în timp ce, la celălalt pol, se află deductivismul, care se bazează pe gândire și pe introspecție. Considerăm că, la un nivel mai adânc de analiză, se poate spune că în spatele acestor poziții metodologice opuse se află, de fapt, viziunile lor diferite privind procesul validării teoriilor economice, adică procesul prin care se stabilește dacă o anumită teorie economică este adevărată sau falsă, respectiv: *viziunea metodologiștilor empiriști*, care resping orice postulat sau premisă ce nu poate fi testat(ă) și verificat(ă) empiric, pe de o parte, și *viziunea metodologiștilor aprioriști*, care susțin că postulatele și premisele teoriilor economice nu trebuie

să fie supuse verificării empirice, întrucât sunt adevăruri anterioare testării experimentale.

Concentrându-ne acum atenția asupra *evoluției de-a lungul istoriei a controverselor empirism – apriorism*, este de arătat că, *pe la mijlocul secolului al XIX-lea*, adică atunci când putem spune că au debutat preocupările de natură metodologică în știința economică, atenția economiștilor era concentrată asupra premiselor teoriei economice, în timp ce verificarea predicțiilor (economice) era considerată ca reprezentând, în cel mai bun caz, un exercițiu hazardat. Este perioada în care diversele problematice metodologice ale economiștilor clasici ai vremii prezentau o serie de elemente comune, atât în ceea ce privește natura premiselor economice, cât și în ceea ce privește validarea gradului de adevăr al predicțiilor economice. Ilustrativ pentru starea de cvasi-consens metodologic ce exista în perioada clasicilor este “dialogul” dintre empirismul verificaționist al lui John Stuart Mill [1836] și apriorismul difuz al lui Nassau William Senior [1827; 1838].

Astfel, pentru Mill, premisele de bază ale teoriei economice sunt fie enunțuri psihologice – stabilite ferm prin introspecție (element specific apriorismului) –, fie enunțuri tehnice de felul legii randamentelor descrescânde, stabilite direct prin experimentare (element specific empirismului). Aceste premise stabilite descriu cu acuratețe – în opinia lui Mill – modul de acțiune a unor factori cauzali specifici, ele fiind bine întemeiate din punct de vedere empiric. Concluziile (predicțiile) decurg printr-un proces pur

deductiv din aceste premise, ele fiind aposteriori adevărate numai în absența unor cauze disturbatoare. Ca atare, scopul verificării implicațiilor este acela de a determina aplicabilitatea raționamentului economic și nu validitatea sa. În orice caz, în concepția lui Mill, știința economică este, în totalitatea ei, ipotetică; ea este doar o știință a “tendințelor”, tendințe ce pot fi covârșite de perturbări și interferențe. Ca apreciere generală, caracterul verifiționist al empirismului lui Mill rezultă, putem spune, din faptul că el are în vedere testarea aplicațiilor concluziilor, și nu a validității lor.

În ceea ce îl privește pe Senior, pentru el premisele constau în câteva propoziții generale de genul: fiecare persoană dorește să-și maximizeze averea cu un sacrificiu cât mai mic posibil; sau populația tinde să crească mai rapid decât creșterea mijloacelor de subzistență, propoziții ce sunt rezultatul observațiilor sau a introspecției (așa cum susține și Mill), și ele rareori necesită dovezi sau chiar un enunț formal. Pe acest filon de înțelegere a statutului propozițiilor economice, Senior susține ca acestea sunt propoziții pe care aproape orice om, în momentul în care le aude, le accepta ca fiind familiare cunoștințelor sale, sau cel puțin incluse în cunoștințele sale anterioare. Drept urmare, premisele economice sunt adevăruri apriorice, cunoscute în avans față de experiență, din aceste premise fiind extrase, în mod deductiv, concluzii ce sunt valabile numai în absența unor cauze disturbatoare particulare (a se vedea și aici viziunea comună pe care aprioristul Senior o împărtășește cu empiristul Mill). Pentru Se-

nior, economiștii trebuie să fie conștienți de faptul că Știința depinde mai mult de raționament decât de observație (ceea ce înseamnă că, totuși, ambele sunt prezente și legitime, însă în măsuri diferite), precum și de faptul că principala dificultate nu constă în descoperirea (aflarea) faptelor sale, ci în utilizarea termenilor săi. Cât privește caracterul difuz al apriorismului lui Senior, putem spune că acesta decurge, pe de o parte, din faptul că premisele nu provin exclusiv din introspecție, ci și din observații empirice și, pe de altă parte, din faptul că validitatea concluziilor deduse din premise nu este absolută, ci condiționată de absența unor cauze perturbatoare.

Concluzionând acum în legătură cu starea dezbaterilor metodologice din perioada inițială, a clasicismului, nu credem că este dificil de observat faptul că metodologia economică se constituia într-un corpus conceptual relativ compact și omogen, ce găzduia un apriorism difuz și un empirism verifiționist ce se constituiau, de fapt, în fațete diferite ale unei gândiri metodologice unitare.

Lucrurile se vor schimba însă în *perioada neoclasicismului primelor trei decenii ale secolului al XX-lea*, când apar primele semne ale schismei corpusului conceptual consensualizat de până atunci, apriorismul și empirismul începându-și metamorfoza din fațete diferite ale unei gândiri metodologice unitare în viziuni metodologice opuse, cu tendința de acutizare în timp a tensiunilor contradictorii dintre ele.

Istoricii științei economice sunt de acord că tranziția de la economia clasică

la cea neoclasică a dus la schimbări de fond în teoria economică, cât și la dezvoltări noi în metodologia economică. În acest sens, teoria neoclasică poate fi privită ca fiind mai individualistă și mai subiectivistă decât predecesora sa clasică. De fapt, recunoașterea și evaluarea acestui fapt se numără printre cele mai însemnate contribuții metodologice din literatura economică de la începutul secolului al XX-lea. Pentru neoclasici, obiectul investigației științifice îl reprezintă, într-o măsură semnificativ mai mare, specificitatea acțiunii umane. Este contextul în care din abordarea empiristă și cea aprioristă încep să dispară convergențele și elementele comune, afirmându-se însă tot mai acut divergențele și elementele de separare. O reflectare relevantă a acestei stări de lucruri o oferă polemica ce s-a purtat în epocă între apriorismul moderat profesat de Lionel Robbins [1932] și Frank Knight [1941], pe de o parte, și empirismul pozitivist al lui Terence Hutchison [1938], pe de alta.

Bunăoară, pentru Lionel Robbins, propozițiile generale ale științei economice nu sunt date nici de istorie, nici de experiență, ci de logică, în sensul că ele sunt deducții dintr-o serie de postulate fundamentale. La rândul lor, postulatele – care sunt fapte manifeste, evidente prin ele însele, ale experienței imediate (cum ar fi, spre exemplu, raritatea resurselor) – sunt combinate cu ipoteze subsidiare, care sunt diferite și permit aplicarea teoriei la situațiile faptice. Cât privește rolul cercetărilor empirice în știința economică, Robbins consideră că acest rol este întregit și constă în: (a) verificarea aplicabilității

construcțiilor teoretice la situațiile concrete; (b) sugerarea unor postulate auxiliare pentru a fi utilizate odată cu generalizările fundamentale; și (c) scoaterea la lumină a domeniilor în care teoria pură poate fi formulată sau extinsă. Totuși, acest relativ “pacifism conceptual” față de metodologia empiristă este îmbinat la Robbins și cu un nedisimulat exclusivism, cu o vizibilă reacție de repudiare la adresa acestuia, deoarece – prin contrast cu apriorismul difuz al lui Senior – viziunea metodologică a lui Robbins pune accentul pe irelevanța testării empirice a adevărului teoriilor economice – renunțând astfel la condiționarea validității implicațiilor deduse din premise de existența cauzelor perturbatoare, lucru care reflectă “rămășița” empirică a lui Senior –, teoriile dovedind un caracter absolut (fiind construite și formulate prin deducții dintr-o serie de postulate fundamentale aprioric adevărate).

Cu toate acestea, concepția metodologică a lui Robbins reprezintă doar un apriorism moderat (“diluat” cum îl numește H.H. Hope), deoarece caracterul aprioric al adevărului postulatelor pe care se bazează teoriile economice este “extras” doar din irelevanța testării empirice; cert este că Robbins nu formulează cu claritate faptul că postulatele de bază ale teoriei economice sunt adevăruri necesare și indubitabile în sine și că statutul axiomelor fundamentale este acela al unor enunțuri sintetice care sunt apriori adevărate – așa cum o va face generația următoare de aprioriști.

De partea cealaltă, odată cu publicarea, în 1938, a lucrării *The Significance*

and Basic Postulates of Economic Theory de către T. Hutchison, asistăm la abandonarea verifiționismului empiriștilor clasici și la introducerea explicită a criteriului metodologic popperian al falsificabilității în debaterile metodologiștilor empiriști. Sub influența Cercului de la Viena, Hutchison atacă metodologia aprioristă a lui Robbins, pe care o acuză ca fiind pseudoștiință. Astfel, Hutchison arată că propozițiile “teoriei pure” a lui Robbins sunt goale dacă nu au un conținut empiric, argumentând că se impune abordarea directă a faptelor, și nu a premiselor (supozițiilor). Având drept țintă a atacului toate varietățile de apriorism, Hutchison argumentează că, asemenea tuturor științelor empirice, știința economică trebuie să formuleze generalizări empirice și să le testeze, ea reușind să satisfacă, în acest fel, toate exigențele empirice rezonabile ce se pot formula față de o știință. În centrul argumentației sale este ideea că toate propozițiile economice pot fi clasificate exhaustiv fie ca propoziții empirice (ce au o capacitate conceptuală de testare empirică), fie în propoziții tautologice (care pot fi deduse logic sau matematic prin reductibilitate). Astfel, prescripția metodologică principală formulată de Hutchison este aceea că investigația științifică economică trebuie să se limiteze la aserțiuni ce pot fi testate empiric (Este adevărat, Hutchison nu precizează dacă cerința testării empirice se referă la postulatele sau predicțiile teoriei economice, însă titlul lucrării sugerează că se referă la postulate).

În orice caz, ca un corolar al ruperii punților de legătură cu abordarea alterna-

tivă, Hutchison subliniază – sprijinindu-se pe autoritatea conferită de pozitivismul logic din vremea sa – că “este timpul ca economiștii să înceapă a se purta ca niște practicanți responsabili ai unei științe empirice”.

Schisma s-a produs, debaterile de metodologie economică înscriindu-se de acum înainte, implacabil, într-un spirit de beligeranță agresivă promovat de ambele tabere în dispută, fiecare lăsând impresia că ar avea drept scop programatic desființarea preopinentului. Pe acest fundal, perioada ce a urmat *primului deceniu post-belic* marchează o pronunțată radicalizare a pozițiilor: pe de o parte, putem vorbi despre *apriorismul extrem* al reprezentanților de vârf ai Școlii Austriece (Ludwig von Mises, Murray Rothbard, Israel Kirzner, Ludwig Lachmann, Hans-Hermann Hoppe sau Guido Hülsmann) și, pe de altă parte, este vorba despre *ultra-empirismul* ilustrat la vârf de economiști precum Milton Friedman și Paul Samuelson, dar și de marea majoritate a metodologiștilor profesioniști contemporani (Mark Blaug, Daniel Hausmann, Wolfgang Balzer, Bert Hamminga, Roger Backhouse sau Kevin Hoover – pentru a menționa pe unii dintre cei mai reputați dintre ei).

În mod firesc, tensiunea contradictorie, de reciprocă respingere și negare, ce operează între viziunile opuse pe care ultra-empirismul și apriorismul extrem le profesează în legătură cu modul în care este generată cunoașterea științifică economică se transmite și modului în care cele două tabere beligerante își formulează aserțiunile metodologice de bază. În acest sens:

- aserțiunea metodologică fundamentală a ultra-empiriștilor susține că cunoașterea ce vizează realitatea, numită cunoaștere empirică, trebuie să fie verificabilă sau, cel puțin, falsificabilă prin experiența observațională. Experiența observațională poate conduce numai la cunoaștere contingentă (ca opusă cunoașterii apodictice, necesare), deoarece ea este întotdeauna de o astfel de natură încât, în principiu, ar fi putut fi altfel decât a fost în mod efectiv. Aceasta înseamnă că nimeni nu poate cunoaște, înaintea efectuării unui experiment observațional, natura consecințelor unui anume eveniment real. Dacă cunoașterea științifică nu este verificabilă sau falsificabilă prin experiențe observaționale – așa cum susțin aprioriștii radicali – atunci aceasta nu poate fi cunoaștere științifică a ceva real. Ea este pur și simplu cunoaștere despre cuvinte, despre folosirea termenilor, despre semne și reguli de transformare pentru aceste semne. Adică, este cunoaștere analitică, și nu cunoaștere empirică. Și, este extrem de îndoielnic, susțin ultra-empiriștii, că, la urma urmei, cunoașterea analitică reprezintă de fapt cunoaștere;
- în ceea ce îi privește pe aprioriștii extremi, aserțiunea lor metodologică fundamentală susține că știința economică se rezumă la enunțarea unui set de propoziții ce reprezintă deducții riguroase obținute din fapte generale incontestabile. Propozițiile economice nu sunt derivate din experiențe. Ele sunt, ca și cele ale logicii și matematicii, apriorice și, de aceea, nu trebuie să

fie supuse verificării și falsificării în baza experienței și a faptelor, așa cum susțin ultra-empiriștii. Înțeleasă astfel, știința economică nu studiază nici un concept contingent vizibil al comportamentului uman, ci studiază caracteristicile invariante în timp și spațiu (studiază natura) ale acțiunii umane și a mijloacelor de acțiune. Adică, ea este primordial preocupată de alegerile, intențiile și scopurile “invizibile” ale oamenilor, întrucât cunoașterea ce poate fi deținută în legătură cu ele este obținută din alte surse (în speță, introspecție auto-reflexivă) decât simțurile umane (care nu pot sesiza decât “materia vizibilă” a acțiunii umane, cum ar fi manifestarea ei propriu-zisă și consecințele ei). De aceea, cunoașterea ce poate fi deținută în legătură cu alegerile, intențiile și scopurile oamenilor nu este o cunoaștere empirică; în orice caz, nu este o cunoaștere empirică în același sens în care cunoașterea ce poate fi dobândită prin vedere, auz, miros sau pipăit este empirică. Aceasta explică de ce, în înțelegerea aprioriștilor radicali, validitatea propozițiilor economice – respectiv, adevărul sau falsitatea lor – poate fi integral evaluată independent de mărturia datelor empirice.

Față de cele spuse mai sus cu privire la deosebiri de viziuni de metodă între empirism și apriorism, mai precizăm acum că *modelul pozitivist* al metodei științifice pe care se bazează *ultra-empirismul* poate fi sintetizat astfel:

Pasul 1: Economistul empirist consideră că cercetarea științifică începe prin

observarea empirică (pe baza experimentelor observaționale) a regularităților și “legilor” care operează între variabilele investigate;

Pasul 2: Pe baza regularităților observate empiric, economistul empirist încearcă să afle, cât mai exact posibil, legile cauzale ale comportamentului fenomenelor investigate, construind generalizări ipotetice (din care legile observate empiric pot fi deduse și, astfel, “explicate”);

Pasul 3: Deoarece pot fi formulate generalizări ipotetice concurente (adică, ce diferă între ele), pentru validarea ipotezelor economistul empirist consideră că, din aceste ipoteze, trebuie formulate alte deducții care, la rândul lor, trebuie să fie testabile prin observare empirică;

Pasul 4: Prin construcția și testarea ipotezelor, se dezvoltă un corp de generalizări tot mai larg; aceste generalizări pot fi abandonate – dacă testele empirice le invalidează –, sau pot fi înlocuite prin noi explicații care acoperă chiar mai bine fenomenele.

Întrucât numărul variabilelor este virtual infinit, testarea ipotezelor concurente (de la Pasul 3), precum și cea a observațiilor empirice (de la Pasul 1), pot fi realizate numai prin “experimente controlate”, în care toate variabilele sunt ținute constante, cu excepția celei investigate. În aceste cazuri, replicării condițiilor experimentale ar trebui să-i corespundă replicarea rezultatelor.

Prin contrast radical cu viziunea ultra-empiriștilor asupra modului în care se generează cunoașterea științifică economică, *apriorismul extrem* propune *modelul praxeologist* al metodei științifice, care

poate fi sintetizat astfel:

Pasul 1: Pentru economistul apriorist, cunoașterea pornește de la constatarea introspectivă (prin experiment mental auto-reflexiv) a faptului că postulatele științei economice (axiomele și premisele ei) sunt adevăruri date, absolute. Altfel spus, el pornește de la faptul că, dintr-un bun început, cercetătorul cunoaște integral axiomele primare și legile cauzale ale disciplinei pe care o profesează, precum: faptul că oamenii sunt agenți conștienți raționali, faptul că ei dispun de voință liberă, faptul că ideile pe care le adoptă prin voința lor liberă le guvernează acțiunile, sau faptul că acțiunile oamenilor urmăresc folosirea unor mijloace (resurse) rare pentru atingerea unor scopuri (finalități) dorite;

Pasul 2: Pe baza axiomelor primare și a legilor cauzale, economistul apriorist introduce apoi în analiză, prin deducție logică, o serie de axiome auxiliare (secundare), pentru a limita anvergura cercetării sale la aplicațiile concrete ce sunt de interes în cercetarea sa;

Pasul 3: Întrucât axiomele auxiliare (respectiv, teoremele și concluziile ce le corespund) sunt deduse logic din axiome primare și legi cauzale ce sunt adevăruri absolute, economistul apriorist consideră că și axiomele auxiliare sunt adevăruri absolute. De aceea, nu este nevoie de testarea empirică nici a premiselor, nici a concluziilor;

Pasul 4: Economistul apriorist ia în considerare faptul că teoremele astfel deduse nu pot fi testate nici atunci când acest lucru ar fi dezirabil.

3. Despre sciziunea din interiorul metodologiei empiriste

Din punctul de vedere al analizei pe care o realizăm aici este important de subliniat faptul că actuala radicalizare a disputei metodologice empirism vs. apriorism este definită prin două trăsături. Prima, constă în aceea că marea majoritate a economiştilor teoreticieni şi a metodologiştilor economişti de astăzi sunt adepţii ultra-empirismului. În baza acestei opţiuni cvasi-dominante, ştiinţa economică este profesată în zilele noastre ca ştiinţă empirică, ceea ce înseamnă că practicile profesionale reprezentative tranşează controversa în favoarea empirismului. Este motivul pentru care, în continuarea studiului nostru, atunci când vom căuta să stabilim natura relaţiilor dintre integrarea europeană şi metodologia economică, prin metodologie economică vom înţelege metodologia empiristă.

A doua trăsătură, stă în aceea că suportul ultra-empirismului contemporan îl reprezintă – aşa cum am menţionat deja – viziunea lui Karl Popper [1934], ale cărei prescripţii metodologice cu privire la strategiile cercetării ştiinţifice se bazează pe “metoda falsificaţionistă”. Dacă ar fi să sintetizăm acum ideile de bază ale falsificaţionismului popperian, atunci am putea spune următoarele:

- teoriile ştiinţifice trebuie să pornească de la axiome şi supoziţii din care pot fi deduse, pe calea raţionalismului logic, diferite ipoteze, care sunt apoi testate prin confruntarea lor cu lumea reală;
- aceste experimente de testare pot veri-

fica (adică, confirma) sau falsifica (infirma) ipotezele;

- verificarea ipotezelor poate întări credinţa în corectitudinea sau validitatea teoriei în cauză, dar *niciodată nu o poate dovedi ca adevărată*. Aceasta, întrucât raţionalismul inductiv – cum este cel bazat pe metoda empirică – nu poate fi o dovadă, deoarece “lucrurile s-ar putea schimba a doua zi”;
- falsificarea ipotezelor, pe de altă parte, poate furniza certitudine. Adică, certitudinea că ipotezele şi teoriile din care ele au fost derivate *nu reprezintă o “lege” sau un “adevăr” universal*.

În felul acesta, se poate spune că viziunea popperiană, în esenţa ei, stipulează o strategie de cercetare unde ipotezele ştiinţifice sunt astfel formulate încât ele pot fi falsificate şi unde eforturile experimentale trebuie îndreptate nu atât spre verificarea ipotezelor, cât mai curând spre falsificarea lor. Şi, atâta timp cât încercările de falsificare eşuează, teoria poate fi acceptată ca cea mai bună *abordare provizorie* a unui “adevăr” de neatins. Iar, în momentul în care falsificarea reuşeşte, teoria în cauză trebuie *abandonată sau modificată*.

În ciuda marii lor popularităţi şi a fascinaţiei pe care postulatele lui Popper au exercitat-o şi continuă să o exercite asupra economiştilor şi metodologiştilor empirişti, s-a cristalizat, pe de altă parte, tot mai limpede de-a lungul timpului în rândul acestora constatarea că ele pot fi cu adevărat aplicate în mod consistent *numai* în anumite domenii ale ştiinţelor naturii (pe care, de altfel, le-a şi avut în vedere Popper atunci când şi-a dezvoltat ideile).

S-a conștientizat astfel faptul că, în ceea ce privește știința economică (și, în general, științele sociale), *complexitatea și caracterul istoric în schimbare continuă* ce însoțesc realitatea economică investigată fac imposibilă practica științifică bazată pe un număr suficient de mare de observații repetabile și pe experimente controlate (cum cere falsificaționismul empirist de sorginte popperiană). Fapt este că aspectele stohastice și dinamice ale realității economice *permit numai aserțiuni probabilistice*, ce au atașat un grad considerabil de ridicat de incertitudine.

Inadecvarea de fond a metodologiei empiriste de tip popperian la condițiile ontologice ce definesc obiectul de investigație al unei științe sociale precum economia a condus, cel puțin pentru unii dintre economiștii empiriști, la o anume “relativizare” a rigorii cu care postulatele metodologice popperiene se aplică în cazul științei economice. În felul acesta, se poate observa cum experiența istorică, plauzibilitatea contextuală și, nu în ultimul rând, convențiile statistice s-au dovedit în timp a fi factori care au făcut ca un anumit economist sau metodologist, ori o anumită comunitate științifică în ansamblul ei, să considere anumite aserțiuni teoretice sau structuri paradigmatică ca fiind credibile, chiar dacă ele se vor fi dovedit anterior, în anumite circumstanțe, falsificate.

Ca atare, credem că suntem îndreptățiți să apreciem că, în atari condiții, se poate vorbi despre o separare a adepților ultra-empirismului în economie în două sub-tabere metodologice distincte [Rothschild, 1999]. Pe de o parte, este vorba despre *metodologia empiristă “în-*

chisă”, caracterizată prin aplicarea intrinsigentă a idealului popperian; în economie, ea este ilustrată de paradigma sintezei neoclasice contemporane standard (*mainstream*). Pe de altă parte, este vorba despre *metodologiile empiriste “deschise”*, caracterizate prin aplicarea flexibilă a postulatelor popperiene; în economie, ele sunt ilustrate de o serie de curente de gândire empirice alternative paradigmei neoclasice, cum ar fi economiștii keynesiști și neokeynesiști, instituționaliștii, evoluționiștii, marxiștii, radicalii ș.a.

În legătură cu trăsăturile ce definesc profilul metodologiei empiriste “închise” specifice *mainstream*-ului, putem afirma că adepții acesteia aderă conștient sau implicit la un ideal riguros popperian al “adevăratei” științe economice, comparabilă cu cele mai exacte științe naturale ce se bazează pe axiome și “legi” generale, din care – și numai din care – pot fi derivate concluzii valide. Se susține, totodată, că această metodologie are meritul de a se întemeia pe *un fundament teoretic universal și imuabil* de axiome și presupoziii, fundament ce reprezintă punctul de plecare pentru investigarea tuturor fenomenelor economice, indiferent de circumstanțele lor temporale și spațiale. Problema este, în opinia noastră, aceea că acest efort obsesiv al *mainstream*-ului de a se menține în interiorul aceleiași structuri teoretice consistente și închise, îi limitează drastic puterea explicativă într-o lume în care comportamentul uman este variabil. Este o lume în care factorii istorici, sociologici și tehnologici pot conduce la schimbări bruște și profunde ce afectează fenomenele economice și care,

la rândul lor, sunt afectați de aceste fenomene. Iar teoria economică ce se întemeiază pe o astfel de metodă întâmpină mari și aproape insurmontabile greutăți în explicarea articulată și consistentă a unei astfel de realități. În acest sens, dorim să arătăm că este un lucru deja constatat că încercarea *mainstream*-ului neoclasice de a explica fenomenele economice aflate în continuă schimbare în baza unui cadru teoretic și metodologic rigid și închis (care, de altfel, nici nu a fost inițial conceput pentru abordarea unor astfel de fenomene) conduce la formularea unor explicații și predicții eronate:

- așa s-a întâmplat în cazul problemelor legate de dezvoltarea economică post-belică a fostelor colonii;
- așa s-a întâmplat și în cazul problemelor legate de tranziția la economia de piață a fostelor state comuniste;
- așa se întâmplă în mod curent și cu rezolvarea problemelor teoretice și conceptuale pe care le ridică schimbările dramatice induse de adâncirea și lărgirea proceselor de integrare economică europeană, ca parte a procesului mai larg de globalizare a economiei mondiale.

Prin contrast, metodologiile empiriste “deschise” oferă o situație diferită. În primul rând, să menționăm că, deși și ele se bazează pe supoziții și metode deductive, ele în schimb nu revendică a se întemeia pe un fundament conceptual cu valabilitate universală și eternă. În al doilea rând, este de arătat că – și acesta, credem, este faptul cardinal ce face diferența cu empirismul “închis” – aceste metodologii *sunt receptive la ajustările și completările aduse de apariția unor noi*

perspective, perspective ce pot fi chiar împrumutate de la alte științe sociale, pentru a conferi mai multă consistență și veridicitate analizării fenomenelor economice. Cert este că, în cazul școlilor de gândire economică axate pe un cadru metodologic flexibil și deschis, s-a observat atât o capacitate ridicată a acestora de absorbție și integrare în discursul teoretico-conceptual a elementelor și problemelor nou apărute, cât și disponibilitatea menținerii unei viziuni interdisciplinare în analiza și explicarea acestora.

4. Pluralism metodologic și integrare economică

În termenii analizei noastre, sciziunea între viziunea “închisă” și viziunea “deschisă” pe care am localizat-o în interiorul metodologiei empiriste, ne îndeamnă să considerăm că problema identificării unor eventuale implicații ale procesului de integrare europeană asupra metodologiei economice *are sens a fi pusă numai în cazul metodologiilor empiriste “deschise”*, ilustrate – cum am văzut – de o pluralitate de școli de gândire diferite între ele. Legat de acest aspect, suntem de părere că se ridică două întrebări, și anume:

- prima întrebare: are sens să încercăm o explicare a acestei pluralități a metodologiilor empiriste “deschise” *în termenii diferențierii geografice*, dincolo de consacrată lor *diferențiere teoretică*? Mai exact spus, am văzut că există diferențieri teoretice între școlile economice ce profesează metodologia empirică “deschisă” – ca atare,

există keynesismul și neokeynesismul, instituționalismul, evoluționismul, marxismul, radicalismul etc. – și, în aceste condiții, întrebarea este dacă are sens să vorbim și despre diferențieri geografice, regionale între ele?

- a doua întrebare: ne putem aștepta, drept consecință a proceselor integraționiste europene, la *aparitia unei metodologii economice europene distincte*, a unei tradiții europene specifice cu privire la cadrul metodologic în care este profesată cercetarea economică?

Încercând să formulăm un răspuns la *prima întrebare* pe care ne-am pus-o, dorim să precizăm că, de fapt, *diferențierea geografică există deja*; ea este dovedită de încadrarea “în termeni geografici” a specificului a nu puține dintre școlile de gândire teoretică economică. Astfel, se vorbește despre școala de la Lausanne, despre economiștii monetariști de la Chicago, liberaliștii de la Manchester, școala istorică germană sau instituționalistii școlii din Virginia – pentru a menționa doar câteva exemplificări. Dincolo însă de aceste distincții de natură geografică “de suprafață”, la un nivel mai profund de analiză se cuvine să observăm că, pe de o parte, devenirea în timp a economiei ca știință ne arată că ea s-a afirmat ca o disciplină științifică multi-paradigmatică tocmai ca răspuns la complexitatea excepțională a realității economice. Pe de altă parte, se cuvine să observăm că instituțiile și istoria au configurat, ele însele, diferite abordări teoretice. Rezultă de aici că anumite teorii și metodologii ce au provenit dintr-un anumit spațiu geografic sau dintr-o anumită comunitate

științifică și-au afirmat șanse mai mari de supraviețuire și dezvoltare în acele medii geografice sau culturale datorită condițiilor contextuale locale și a grupării și regroupării naturale a cercetătorilor economiști în funcție de modul de gândire științifică asemănător ce l-au împărtășit. Ceea ce echivalează, în termenii analizei noastre, cu un *răspuns favorabil* întrebării dacă există justificare pentru a vorbi despre diferențieri în termeni culturali-geografici între diferitele curente de metodologii empiriste “deschise”.

Cât privește răspunsul la *cea de-a doua întrebare* pe care ne-am pus-o, dorim să facem următoarea precizare de la bun început: această problemă, legată de *existența unei teorii și metodologii economice europene distincte*, a fost deja pusă încă din anul 1995, atunci când reputata revistă de epistemologie și metodologie economică *Kyklos* a adresat-o unui număr de 15 economiști cu renume din Europa și Statele Unite. Întrebarea adresată de revista *Kyklos* viza contrastarea între cercetarea economică europeană și cea nord-americană, în încercarea de a vedea dacă se poate trage o linie despărțitoare între cele două. Răspunsurile primite au acoperit un spectru larg de opinii: de la un prudent “da”, trecând printr-un conciliant “probabil”, și până la un categoric “nu”. În orice caz, majoritatea respondenților au fost de acord asupra a două chestiuni, și anume:

- faptul că, după cel de-al doilea război mondial, Europa și-a pierdut locul deținut anterior ca centru de gravitate pentru cercetarea economică și progresul conceptual-teoretic în favoarea

Statelor Unite; și

- faptul că explicația principală pentru aceste evoluții postbelice stă în fondurile financiare mai mari alocate cercetării, precum și în plenitudinea resurselor puse la dispoziția cercetării în cazul Statelor Unite, comparativ cu situația țărilor din Europa.

O altă idee importantă care s-a degajat în legătură cu diferențierea între cercetarea economică europeană și cea nord-americană este aceea subliniată de o serie de analiști intervievați de revista *Kyklos* dintre cei care s-au pronunțat pentru accentuarea diferențierilor între cele două zone cu privire la metodele și abordările folosite de economiștii europeni comparativ cu cei americani [vezi în acest sens Frey și Eichenberger, 1993], și anume: pe de o parte, cercetarea economică nord-americană afirmă o anumită tendință spre o abordare formalizată și spre concentrarea pe mode și pasiuni științifice trecătoare, în timp ce, pe de altă parte, cercetarea economică europeană este preocupată mai mult cu probleme practice, legate de politicile economice, și urmează o linie de evoluție mai stabilă. Aceste diferențieri sunt explicate de specialiștii în cauză prin aceea că:

- în SUA există un establishment academic caracterizat printr-o accentuată concurență și ridicată competitivitate. Economiștii teoreticieni își afirmă și mențin competența lor profesională corespunzător unor standarde ce impun o carieră academică de succes la nivelul unui întreg continent, cum este cazul Statelor Unite;
- în Europa, standardele de concurență

și competitivitate academică sunt fragmentate în funcție de diferite reglementări guvernamentale, sisteme universitare și limbi vorbite. Aici, grupurile naționale de cercetători economiști găsesc că este mai folositor și mai recompensator să se ocupe de probleme care sunt relevante într-o perspectivă guvernamentală locală. Drept consecință, în Europa se acordă o mai mare atenție influențelor instituționale asupra lumii academice.

Există, totodată, și puncte de vedere între specialiștii abordați de *Kyklos* care consideră că diferențierea între cercetarea economică europeană și cercetarea economică nord-americană *poate merge însă doar până la un anumit punct*, deoarece divizarea și diferențierea în plan teoretic sunt de fapt caracteristici ale situației pe plan mondial, ele neputând fi “confiscate” doar la nivelul unor regiuni precum Europa și Statele Unite. În plus – se mai argumentează –, a vorbi despre un mod specific european de a profesa cercetarea economică poate să însemne omiterea faptului că Europa însăși nu este o entitate omogenă și că ea poate fi privită ca fiind divizată în diferite tradiții de cercetare economică. În acest sens, elocventă ni se pare opinia formulată de economistul olandez Th. Klamer (*Kyklos*, 1995):

“Italian economists are quite unlike Dutch economists and the Brits are hard to compare with the Spaniards. Italy appears to produce more Sraffians, Hicksians and Post-Keynesians than, say, Germany. Holland generates a disproportionate number of econometricians and philosophically

minded economists”.

Dincolo de discuția – la care ne-am referit anterior – privind măsura în care cercetarea economică europeană are sau nu o identitate proprie [vezi, în acest sens, și contribuțiile lui Portes, 1987 și Kolm, 1988], se ridică, credem noi, și problema impactului pe care integrarea europeană l-ar putea avea asupra evoluției viitoare a stilului de teoretizare economică în Europa. La acest nivel al analizei noastre, putem arăta că o parte dintre specialiștii care acceptă existența unor diferențe între caracteristicile cercetării economice în Europa și SUA consideră că, prin contacte mai strânse între universitățile europene și printr-o mobilitate inter-europeană mai ridicată la nivelul corpului profesoral și al studenților (ca evoluții aduse în prim plan de integrarea europeană), scena cercetării economice europene va evolua spre modelul nord-american. Va fi generată astfel, se consideră de acești analiști, o concurență mai pronunțată între instituțiile academice și economiștii teoreticieni și, drept consecință, se va produce o concentrare mai mare pe lucrările teoretice formalizate (cu caracter universal), în detrimentul orientării actuale spre aspectele practice și aplicate de politică economică.

Pe de altă parte, unii dintre analiștii care neagă existența unor diferențieri între Europa și Statele Unite în ceea ce privește caracteristicile cercetării economice consideră că diferențele de cultură, tradiții, instituții și limbă vor menține o anume fragmentare a stilului de teoretizare economică între țările europene. Acest lucru, apreciază ei, va fi mai pregnant pentru cercetările aplicate. Putem ilustra astfel

de opinii prin referire la doi astfel de specialiști. Bunăoară, iată ce afirmă economistul italian Franco Forte: “*In spite of the existence of a European Union, which officially now includes in its competence also culture and human sciences, to spur the growth of an European economics does not appear easy*” (Kyklos, 1995). În mod similar, economistul britanic Allan Peacock își încheie considerațiile cu următoarea observație: “*A distinct European economics culture seems unlikely to emerge*”, dar apoi adaugă următoarea exclamație semnificativă: “*But how wrong one may be!*” (Kyklos, 1995)

Concluzii

În opinia noastră, atunci când vorbim despre posibilele implicații ale integrării europene asupra metodologiei economice, *trebuie să facem distincția* între cazul teoriei economice “pure” (fundamentale) și cel al cercetării economice aplicate axate pe probleme de politică economică.

La nivelul teoriei economice “pure”, există astăzi deja un grad semnificativ de ridicat al globalizării gândirii economice fundamentale. Pe acest fundal, se regăsesc în mod ocazional grupări locale, dar nu naționale, ale unor cercetători în diferite școli de gândire. Oricum, încadrarea gândirii și cercetării economice în subdiviziuni geografice precum “european”, “american”, “australian” etc. nu se susține și nu are relevanță.

La nivelul cercetării economice aplicate, lucrurile stau diferit, însă. Aici, pot exista, și există de fapt, diferențe conside-

rabile în ceea ce privește temele și subiectele ce sunt abordate, caracterul normelor și aranjamentelor instituționale ce circumscriu cercetarea economică, precum și cu privire la liniile de dezvoltare viitoare avute în vedere. Astfel de lucruri formează obiectul discuțiilor, conflictelor și formării consensului la nivel național, având consecințe în formularea și direcționarea muncii de cercetare. Atâta timp cât Europa rămâne ipostaziată în națiuni diferite cu un anumit grad de suveranitate și cu suporturi culturale diferite, este de așteptat ca să se mențină o

anume fragmentare a ideilor și direcțiilor de cercetare (prin contrast cu peisajul mult mai omogenizat și unificat în cazul SUA). Această stare s-ar putea dovedi a fi însă benefică, nu numai pentru că ar permite teoretizării economice să se adapteze mai bine diverselor realități și aspirațiilor sociale din diferite state sau regiuni europene, dar și pentru că compararea diferitelor realități – și a abordărilor teoretice diferite ce le corespund – poate îmbogăți la nivel global discursul teoretic și progresul său viitor.

Referințe bibliografice

- Fisher, Irvin, *Statistics in the Service of Economics*, 'Journal of the American Statistical Association', vol.28, no.181, 1932.
- Frey, Bruno și Eichenberger, Reiner, *American and European Economics and Economists*, 'Journal of Economic Perspectives', vol.7, no.4, 1993.
- Hoover, Kevin, *Why Does Methodology Matter for Economics?*, 'The Economic Journal', vol.105, May, 1995.
- Keynes, John M., 'The General Theory of Employment, Interest and Money', Macmillan, London, 1936.
- Kolm, S.C., *Economics in Europe and in the U.S.*, 'European Economic Review', vol.32, no.1, 1988.
- Lawson, T., *Methodology: non-optional and consequential* (letter to the editor), 'Royal Economic Society Newsletter', no.79, October, 1992.
- Lawson, T., *Why Are So Many Economists Opposed to Methodology?*, 'Journal of Economic Methodology', vol.1, no.1, 1994.
- Popper, Karl (: 'The Logic of Scientific Discovery', Hutchison, London, UK, 1934 (reprinted 1959).
- Portes, R., *Economics in Europe*, 'European Economic Review', vol.31, no.1, 1987.
- Rothschild, Kurt, *European Integration and Economic Methodology and Research: Questions and Speculations*, 'Atlantic Economic Journal', Sept., vol.27, no.3, 1999.
- *** Kyklos, *Special Issue : Is There a European Economics ?*, vol.84, no.2, 1995.